

УДК 338.2, 338.4, 334

JEL Classification H71, L11, M21, R11

Панухник О.В.,
д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри економіки та фінансів,
Голич Н.В.,
аспірант*,
Тернопільський національний технічний
університет імені Івана Пулюя

РЕАЛІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Panukhnyk O.V.,
dr.sc.(econ.), professor,
head at the department of economics and finance,
Holych N.V.,
postgraduate student,
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

REALITIES OF THE SMALL BUSINESS DEVELOPMENT OF TERNOPIL REGION IN CONDITIONS OF INSTITUTIONAL UNCERTAINTY

Постановка проблеми. У сучасних трансформаційних умовах економічного стану України розвиток малого бізнесу є одним із пріоритетних шляхів регіональної політики як окремих регіонів, так і держави в цілому. Процеси становлення малого бізнесу в Україні розпочалися з початком незалежності, проте реальних зрушень й досі не помітно. Підприємства малого бізнесу – це та бізнес-структура ринкового середовища, яка здатна створювати конкурентне середовище, залучати приватний капітал та зовнішні інвестиції, вдосконалювати наявні технології виробництва, а найголовніше – забезпечувати засобами для існування, товарами і послугами велику частину населення, надавати робочі місця без будь-якого фінансування з боку держави, стимулювати активізацію інноваційної діяльності. Діяльність підприємств малого бізнесу здебільшого зорієнтована на селище чи місто, де вони розташовані і функціонують. Тому, відповідно, розвиток підприємств у певній мірі залежить саме від дієвості органів місцевого самоврядування. Формування сектору малого бізнесу на регіональному рівні повинно базуватися на врахуванні інтересів всіх суб'єктів економічної діяльності в межах регіону, а саме – територіальної громади, бізнесових структур та органів місцевого самоврядування. Адже тільки досягнення компромісу між даними суб'єктами забезпечить ефективний розвиток малого бізнесу на всіх рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності малого бізнесу, його ролі в національній економіці, проблем розвитку та функціонування на місцевому рівні присвячено чимало робіт вчених, серед яких З.С. Варналій, О.В. Дикань, М.І. Стегней, О.І. Барановський, О.Є. Кузьмін, А.С. Булатов та інші [1-4].

Однак, незважаючи на чималу увагу вітчизняних науковців щодо вивчення питання розвитку суб'єктів малого бізнесу, дедалі більше виникає необхідність конкретнішого вивчення головних проблем розвитку. При нестабільних умовах ринкового середовища та інституційної невизначеності такий аналіз дасть змогу визначити основні шляхи, що в подальшому дозволить розробити комплекс заходів для забезпечення його розвитку як на державному, так і регіональному рівнях.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження стану та особливостей розвитку малого бізнесу регіону, зокрема Тернопільщини, охарактеризувати структуру бізнесу на основі статистичних даних, виявити головні проблеми та запропонувати ефективні напрями розвитку цих найменших бізнес-структур господарювання в умовах інституційної невизначеності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сектор малого бізнесу відіграє важливу роль в національній економіці, оскільки дозволяє вирішувати гострі соціальні проблеми. Саме найменші за розміром бізнес-структури виступають основою соціально-економічного розвитку та дозволяють

* Науковий керівник: Панухник О.В. – д-р екон. наук, професор

сформувати середній клас як вкрай важливу умову політичної стабільності суспільства та суттєво підвищити рівень конкурентоспроможності національної економіки.

Протягом останнього періоду, – органами влади нашої держави було прийнято чимало нормативних документів, які могли б полегшити процес розвитку малого бізнесу в Україні, однак за несприятливих умов макро- та мікросередовища це питання вкрай важко повністю здійснити, – адже існує безліч нагальних проблем, які потребують вирішення на різних рівнях державного управління.

Як свідчить світова практика, розвиток малого бізнесу в країні не може відбуватися за умов інституційної невизначеності. При цьому, інституційне середовище має вирішальне значення для вибору цілей, ідей, шляхів, етапів, моделей та механізмів перетворень.

Сьогодні економіка нашої держави не створює позитивні умови на ринку господарювання для формування бізнес-середовища внаслідок подій останнього часу. На це вказують слабка економічна та підприємницька активність, недосконале законодавство, постійне збільшення державного боргу та неефективні заходи, які вживаються Національним банком України, зростання споживчих цін, міграція трудових ресурсів, безробіття, зниження життєвого рівня населення, знецінення національної валюти. Несталість гривні є ознакою мінливості інституційного середовища, що своєю чергою означає його невизначеність.

В Україні підприємства малого бізнесу поки що не відіграють суттєвої ролі в забезпеченні економічного зростання, на відміну від європейських країн. Їх внесок у валовий внутрішній продукт становить лише близько 18,0% [5]. Зарубіжний досвід нам лише вказує на те, що у секторі малого бізнесу здійснюється чимала кількість інноваційних процесів, які, в свою чергу, сприяють науково-технічному прогресу та формуванню середнього класу в суспільстві.

Підприємства малого бізнесу здатні вирішувати питання не тільки економічного характеру, але й соціального. Вони сприяють формуванню конкурентного ринкового середовища, забезпечують економічне зростання, створюють нові робочі місця, деякою мірою послаблюють монополізацію, підвищують рівень доходів та зайнятості населення, здійснюють наповнення місцевих бюджетів та інше.

Розвиток сектору малого бізнесу як держави, так і регіонів, усвідомлення їхньої значимості, конкурентних переваг і проблем має стати основою регіональної політики нашої країни. Для кращого ознайомлення із діяльністю підприємств малого бізнесу, ми більш детально проаналізуємо ситуацію, яка склалася на ринку малого бізнесу в Тернопільській області.

Показники, які характеризують тенденції розвитку малого бізнесу Тернопільщини наведені в таблиці 1 [5; 6]. Ці дані представлені без врахування результатів діяльності банків, бюджетних установ та окупованих територій.

Таблиця 1
Динаміка основних показників розвитку малого бізнесу в Тернопільському регіоні (2013-2017 рр.)

№ з/п	Показник	Значення за роками				
		2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7
1.	Кількість					
-	кількість малих підприємств, одиниць	4909	4871	4856	4017	4481
-	у % до загальної кількості підприємств регіону, %	93,8	94,4	95,3	94,6	95,1
-	кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	-	-	-	-	43
2.	Реалізація продукції					
-	обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн. грн.	6484,6	8061,3	11241,1	15416,7	19112,1
-	у % до загального обсягу реалізації регіону, %	13,0	13,2	15,0	33,3	32,0
3.	Зайнятість					
-	кількість зайнятих працівників, тис. осіб	30,0	29,4	27,5	27,5	27,6
-	у % до загальної кількості зайнятих працівників регіону, %	36,3	36,4	36,9	38,6	38,2
-	кількість найманих працівників, тис. осіб	28,0	27,3	25,4	25,9	26,0

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
-	у % до загальної кількості найманих працівників регіону, %	34,7	34,7	35,2	37,3	36,8
-	витрати на оплату праці, млн. грн.	-	-	631,9	814,1	1208,7
-	у % до загальних витрат на оплату праці регіону, %	-	-	24,1	27,3	27,9
-	витрати на персонал праці, млн. грн.	695,1	741,6	862,4	999,5	1479,6
-	у % до загальних витрат на персонал праці регіону, %	24,7	24,5	24,8	27,6	28,1
4.	Фінанси					
-	фінансові результати до оподаткування, млн. грн.	-77,7	-1473,6	-861,7	-612,5	-5534,4
-	відсоток малих підприємств, які отримали прибуток, %	69,7	72,1	77,9	76,6	76,7

Джерело: складено авторами за матеріалами [5; 6]

Аналізуючи дані, які наведені в таблиці 1, можна зробити висновок, що, починаючи із 2013 року, у регіоні щорічно, включно до 2016 року спостерігалася значне зниження кількості підприємств малого бізнесу, лише у 2017 році ситуація стабілізувалася та кількість підприємств збільшилася на 464 одиниці, що у відсотковому значенні становить 0,5%, порівняно із попереднім роком.

У 2017 році сектор малого бізнесу демонструє покращення лише окремих показників діяльності. Передусім це є збільшення обсягів реалізованої продукції, що підкреслює його роль в економічному розвитку регіону, особливо зважаючи на погіршення загальноекономічних показників. У 2017 році реальний обсяг реалізованої продукції підприємств малого бізнесу Тернопільщини зріс на 3695,4 млн грн, порівнюючи із попереднім роком.

На рисунку 1 зображено динаміку обсягу реалізації промислової продукції по області.

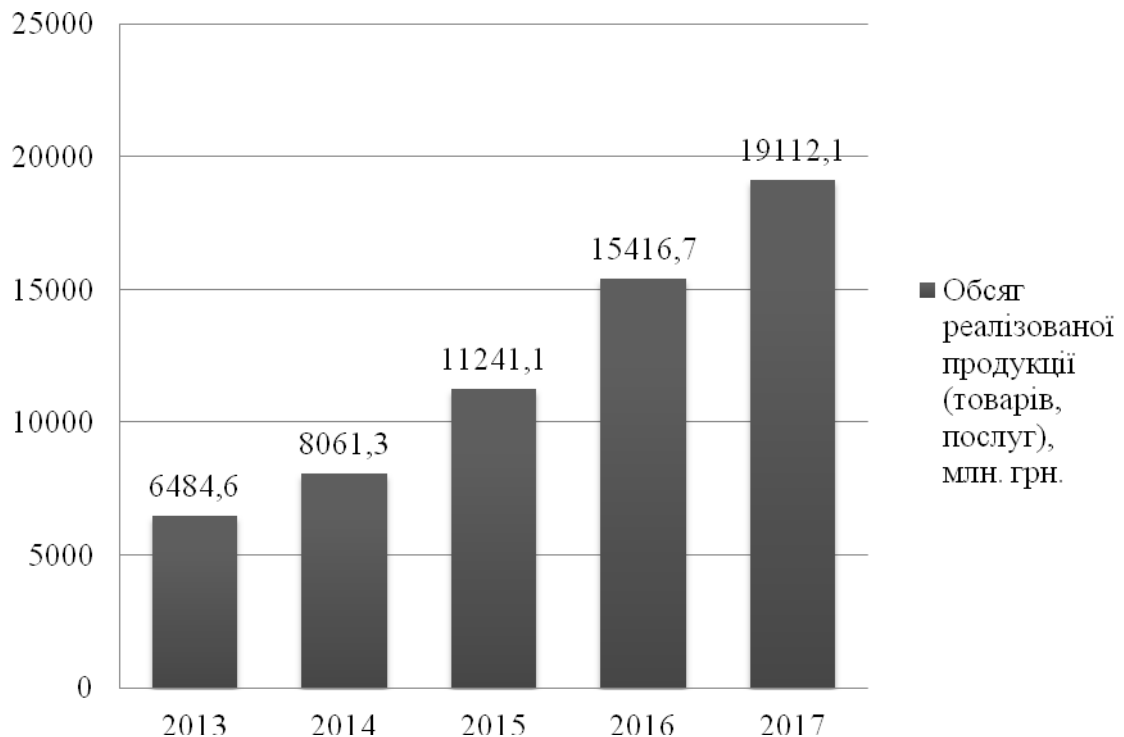

Рис. 1. Динаміка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг)

Джерело: розробка авторів за матеріалами [5; 6]

Згідно з результатами дослідження «Щорічної оцінки ділового клімату в Україні» (ABCA, *Annual Business Climate Assessment*), яке проводиться відповідно до Програми Агентства США з

міжнародного розвитку (USAID) «Лідерство в економічному врядуванні», ринок більшості підприємств малого бізнесу Тернопільщини (до 60%) залишається обмеженим власним регіоном [7].

Щодо оцінки зайнятості населення на підприємствах малого бізнесу, то за підсумками 2017 року, на підприємствах даного сектору бізнесу Тернопільської області було зайнято 27,6 тис. осіб, що на 0,1 тис. осіб більше ніж у 2016 році. Однак, варто звернути увагу, що темпи зменшення зайнятості працівників у малому бізнесі були значно меншими порівняно з падінням кількості підприємств малого бізнесу. Можна лише припустити те, що працівники, які вивільнилися через закриття одних підприємств, змогли одразу перевлаштуватися на інші, що й зумовило не таке різке падіння зайнятості в даному секторі бізнесу.

Інформацію про наявність проблем в секторі малого бізнесу, також можна отримати проаналізувавши фінансовий результат до оподаткування, значення якого у 2017 році є вкрай негативним (-5534,4 млн грн). Неотримання прибутку, тобто збиткова діяльність провокує необхідність пошуку інших джерел фінансування чи зумовлює припинення діяльності власне самого підприємства.

Суб'єкти малого бізнесу Тернопільської області відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні економічного розвитку регіону.

Протягом останніх років, на даний процес розвитку малого бізнесу, впливали різні фактори – як політичні, так і економічні процеси. Тому, узагальнивши проведений аналіз вищезазначеної статистичної інформації, можна дійти висновку про наявність проблем в даному секторі бізнесу регіону.

Найголовнішими бар'єрами для ефективного розвитку підприємств малого бізнесу є брак попиту, висока конкуренція, нестабільна політична ситуація в країні, високі ставки податків, інфляційні процеси, нечіткість законодавства та корупція згідно проведених досліджень ABCA [8; 9]. Вже зараз, для усунення проблемних ситуацій та досягнення стабільного зростання якості життя населення області та держави, існує багато дієвих програм, ініційованих міжнародними організаціями щодо підтримки малого та середнього бізнесу в Україні.

Серед них є дві програми загальнонаціонального масштабу, які підтримуються Міністерством економічного розвитку та торгівлі України:

1. Програма Європейського союзу щодо підтримки малого та середнього бізнесу (COSME) Competiveness of Small and Medium Enterprises. Дана програма – це набір тематичних проектів та програм на період з 2014 по 2020 роки із загальним бюджетом 2,3 млрд євро. Метою програми є полегшення виходу на зовнішні ринки, покращення умов для підвищення конкурентоспроможності та формування культури ведення бізнесу [10].

2. Проект UNLIMIT UKRAINE, який ініціювала Європейська Бізнес Асоціація з метою надання поштовху молодому українському бізнесу до зростання та розвитку [11].

Ефективні європейські інструменти, які довели свою ефективність можуть і повинні бути використані в українському середовищі. Однак для цього необхідні докорінні зміни як у сфері державного управління, так і на рівні свідомості кожного громадянина, а особливо молоді.

Таким чином, з метою ефективного функціонування малого бізнесу як одного із дієвих факторів зниження регіональних диспропорцій в Україні та забезпечення якісного економічного зростання в регіоні та державі необхідно:

– вдосконалити законодавчі та нормативно-правові акти в галузі формування сприятливого підприємницького клімату;

– удосконалити механізми оподаткування, кредитування та страхування малого бізнесу;

– забезпечити розвиток партнерства та діалогу із органами державної влади;

– проводити маркетингові дослідження;

– покращити ефективність використання бізнес-інкубаторів, технопарків та ін.;

– забезпечити формування сприятливого інвестиційного клімату;

– сприяти усуненню перешкод на шляху розвитку сектору малого бізнесу.

Сьогодні саме з малим бізнесом держава пов'язує надію на швидкі, а саме, позитивні структурні зміни в економіці, вихід з економічної кризи та створення умов для впровадження ринкових реформ. В умовах інституційної невизначеності успіху досягають ті бізнес-структури, керівництво яких оперативніше за інших зможе оцінити поточний стан справ, розробити свою стратегію змін та побороти усталені стереотипи.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи, слід зазначити, що на сьогоднішній день питання розвитку малого бізнесу в Україні розвивається вкрай повільно. На жаль, органи державної влади створюють недостатні умови для найменшого сектору бізнесу, вважаючи, що тільки великі підприємства здатні випустити якісний товар і конкурувати на міжнародному ринку. Сектор малого бізнесу міг би скласти неабияку конкуренцію для великого монополізованого бізнесу, варто лише впровадити ефективну державну політику щодо регулювання діяльності та створити сприятливі умови економічного середовища для функціонування найбільш динамічних суб'єктів господарювання.

Література

1. Дикань О. В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 57. С. 58-66.
2. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. 4-те вид. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2008. 302 с.
3. Варналій З. С. Державна політика підтримки малого підприємництва. Київ: НІСД, 1996. 130 с.
4. Комісаренко Д. А. Способи розвитку підприємств малого бізнесу. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2004. № 4 (74). С. 130-137.
5. Економічна статистика. Діяльність підприємств // Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.01.2019).
6. Головне управління статистики у Тернопільській області. URL: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.01.2019).
7. Стратегія розвитку малого та середнього підприємництва Тернопільської області на 2016-2020 роки. Рішення обласної ради від 22 вересня 2016 року. URL: <http://www.ier.com.ua/files//Projects/2015/LEV/Strategyternopil2016-2020.pdf> (дата звернення: 28.01.2019).
8. Регіональний профіль МСП Тернопільської області (2016/17 роки): Програма USAID «Лідерство в економічному врядуванні». 2017. Вип. 2. URL: http://lev.org.ua/articles/ABCA2016_Ternopil.html (дата звернення: 04.01.2019).
9. Квартальний моніторинг перешкод у розвитку МСП: інформаційний бюлетень USAID, 2018. № 9. URL: http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/Newsletters_LEV?pid=5965 (дата звернення: 01.01.2019).
10. Програма (COSME) Competiveness of Small and Medium Enterprises на 2014-2020 роки. URL: <http://cosme.me.gov.ua/> (дата звернення: 25.01.2019).
11. Проект Unlimit Ukraine by the European Business Association. URL: <http://unlimitukraine.com.ua/> (дата звернення: 19.01.2019).

References

1. Dykan, O.V. (2017), "Development of small business in Ukraine: problems and ways of security", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 57, pp. 58-66.
2. Varnalii, Z.S. (2008), *Male pidpryjemnytstvo: osnovy teorii i praktyky* [Small entrepreneurship: the basics of theory and practice], T – "Znannia", KOU, Kyiv, Ukraine, 302 p.
3. Varnalii, Z.S. (1996), *Derzhavna polityka pidtrymky maloho pidpryjemnytstva* [State policy for supporting small business], NISS, Kyiv, Ukraine, 130 p.
4. Komisarenko D. A. (2004), *Sposoby rozvytku pidpryemstv maloho biznesu*, *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, no. 4 (74), pp. 130-137.
5. The Official site of the State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://ukrstat.gov.ua/> (access date January 15, 2019).
6. Main Department of Statistics in Ternopil region, available at: <http://te.ukrstat.gov.ua/> (access date January 12, 2019).
7. Regional Council (2016), The decision of the regional council "Strategy for the development of small and medium enterprises in Ternopil region for 2016-2020 years", available at: www.ier.com.ua/files//Projects/2015/LEV/Strategyternopil2016-2020.pdf (access date January 28, 2019).
8. USAID (2017), "Regional profile of SMEs of Ternopil region (2016/17 years)", available at: http://lev.org.ua/articles/ABCA2016_Ternopil.html (access date January 04, 2019).
9. USAID (2018), "Quarterly Monitoring of Obstacles in the Development of SMEs: Newsletter", available at: http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/Newsletters_LEV?pid=5965 (access date January 01, 2019).
10. Program (COSME) "Competiveness of Small and Medium Enterprises for 2014-2020 years", available at: <http://cosme.me.gov.ua/> (access date January 25, 2019).
11. Project "Unlimit Ukraine by the European Business Association", available at: <http://unlimitukraine.com.ua/> (access date January 19, 2019).

Стаття надійшла до редакції 08.02.2019 р.